

Politiikan kokemisen jäljillä

Näkökulma Peter Weissin 'romaanin' *Die Ästhetik des Widerstandes*

KARI PALONEN

Poliittisesti toimiminen ja tämän tulkitseminen eivät ole yhtäaikaan jäännöksettä mahdollisia. Se joka toimii, ei kykene tai ainakaan ehdi samanaikaisesti tulkitsemaan kokemustaan. Kaikki tulkinnot poliittisesti toimimisen kokemuksesta ovat joko jälkikäteisiä tai toisten kokemuksiin nojavia. Kun oletetaan, että politiikkaa toimintana ei voi kunnolla ymmärtää ilman kokemuksellista ulottuvuutta, on kehiteltävä menettelyjä, jotka sekä tunnustavat kokemuksen ja tulkinnan välisen kuilun että yrittävät joko yleisesti tai erityistapauksiin liittyen täsmentää tuon kuilun luonetta.

Kokemuksellisen elementin tavoittamiseksi parasta politiikan tutkimusta ei löydy 'objektivismin' värittämästä akateemisen politiikantutkimuksen päähaarasta vaan sitä kannattaa etsiä aivan muualta. Esimerkkinä politikointikokemuksen tulkinnan strategiasta, taktiikkojen ja tekniikkojen käytöstä tarkastelen seuraavassa Peter Weissin trilogiaa *Die Ästhetik des Widerstandes* (1975—1981) (ÄW) sekä siihen liittyviä muistiinpanovihkoja (*Notizbücher* 1971—1980, julk. 1981, lyh. NB).¹

1. Lukijan säilyttämisestä

Vaikka Weiss kutsuukin teostaan alaotsikossa

¹ Die Ästhetik des Widerstandes-teoksesta olen käyttänyt v. 1983 (Frankfurt/M: Suhrkamp) yhdessä niteessä erilliset sivunumerot säilyttäen julkaistua laitosta. *Notizbücher* 1971—1980 on julkaistu samoin Suhrkampin kustantamana v. 1981.

'romaaniksi', tätä ei voi tulkita kehotukseksi lukea kirjaa kuten maallikot — muut kuin kriitikot ja kirjallisuudentutkijat — lukevat romaanveja. Jotta teoksen yleensä voi päästä läpi, lukeminen vaatii toisenlaista intressiä kuin 'romaanissa' yleensä, tietoista tulkintaa. Eikä suinkaan ole selvää, että kirjallisuudentutkijat olisivat parhaita tulkitsijoita, vaan teos edellyttää monien 'erikoisalojen' tuntemista, itse asiassa koko vuosisadan alkupuoliskon eurooppalaisen politiikan ja kulttuurin hallintaa syventävin ekskursioin etenkin työväenliikkeen historiaan Saksassa ja muuallakin sekä muutamaasi erityisteemoihin kaukaisemmassa menneisyydessä, muinaisesta Pergamonista Engelbrekt Engelbrektssoniin sekä Delacroixin ja Géricaultin taiteeseen. Toisin sanoen, kuka tahansa kokee sen, että voidakseen tulkita Weissin tekstiä, tarvitsee aputeoksia ja sittenkin jotakin olennaista jää tavoittamatta.

Tulkintaa vaikeuttaa myös teoksen vaikea 'hallittavuus': siitä puuttuvat otsikot, henkilö- ja paikannimihakemisto jne. — eivätkä tutkijatkaan liene toistaiseksi saaneet hakemistoja tehdyksi. Kappaleet ovat rasittavan pitkiä, ja toisinaan teema vaihtuu kesken kappaletta useaan kertaan, mikä vaatii epätavallista tarkkaavaisuutta: puhutaanko esimerkiksi Engelbrektin kapinasta vai siitä kirjoittavan Brechtin kommentista Suomen talvisotaan. Tietyt Weissin tyylikeinot ovat suoraan lukijan ärsyttämistä, kuten systemaattinen ajan ilmaiseminen kirjaimin: »der zweiundzwanzigste September Neunzehnhundert Siebenunddreissig, ein Mittwoch» (ÄW I, 90).

Teos on paraatiesimerkki kirjasta, joka pitää ensin jotenkin 'päästä loppuun' ja sitten alkaa lukeminen uudestaan. Useat aluksi salaperäiset nimet tai tapahtumat selitetään myöhemmin tai muistiinpanoissa, ohimennen mainitut asiat osoittautuvat teoksen kokonaisuudelle keskeisten teemojen tai henkilöiden alustavaksi esittelyksi jne. Mutta kun on varautunut siihen, että teos on luettava useaan kertaan, on perehdyttävä tausta-aineistoihin, käytävä tarvittaessa itse paikan päällä — ainakin Pergamonin museossa Itä-Berliinissä, johon teoksen avaus ja lopetus liittyvät — teos alkaa viehättää ja sitä ryhtyy tulkitsemaan omien intressiensä kannalta.

Muistiinpanovihkojen julkaiseminen samanaikaisesti viimeisen niteen kanssa on harvinainen menettely, joka antaa kuvan kirjoittajan tarkoituksista sekä materiaalin hankinta- ja käyttöta-voista. Muistiinpanot auttavat latistamaan rajaa romaanin ja (muun) tutkimuksen välillä: kuten paraskin akateeminen tutkija Weiss on käynyt läpi aikaisempaa kirjallisuutta teemoistaan, luke- nut kirjastoissa tapahtuma-aikojen lehtiä, pen- konut arkistoista tietoja jopa Tukholman talo- jen asukkaista, käynyt tapahtumapaikoilla ja esittää muistiinpanoissa kuvia kaupungeista, ka- duista, taloista ja henkilöistä sekä haastatellut eläviä ja kysellyt paikalliselta väestöltä kuolleis- ta, jopa Francon Espanjassa tasavaltalaisten toi- mista sisällissodan aikana. Kuitenkaan teos ei ole mikään reportaasi tai 'realistinen' romaani, vaan tekijän tulkinnat ja mielikuvitus dominoivat sitä.

2. Panoraama ja Bildungsroman

Tarkastelen tässä Weissin kirjaa yksinomaan poliitiikan kokemisen teeman perspektiivissä. Tähän 'sisään pääsy' edellyttää kuitenkin tietyn yleisku- van muodostamista siitä, mistä koko teoksessa on kysymys. Aloitettakoon tämä kuvanmuodos- tus rajauksella, jonka mukaan teoksessa on ky- symys politiikan kokemisen tulkinnasta sellaise- na kuin se näyttäytyy natsismin aikakauden va- semmistolaisille, erityisesti saksalaisille ja sosia- lidemokraateista vasempaan sijoituville. Jos te- osta käyttää päätelmiin tämän horisontin ulko- puolelle, silloin lukija joutuu käyttämään ennak- kotietojaan ja -näkemysään jne. enemmän kuin mitä tarvitaan horisontin sisällä pysyttäessä. Esit-

tämäni tulkinta pitäytyy 'horisontinsisäisenä', antaa kuitenkin viimeisessä luvussa joitakin viit- teitä tuon kokemushorisontin yli meneviin poliit- tisen kokemuksen arviointeihin.

Weissin teosta sävyttää tietoinen kaksisuuntai- suus, yleisen yksilöinnin yhdistäminen yksilöllisen yleistämiseen. Poliittiset tapahtumat tuolla aikakaudella esitetään korostetun yleisinä, mut- ta niiden kokeminen säilyy aina yksilöiden ko- kemisena. Tapahtumien luonnetta ja merkitystä on siis omakohtaisesti tulkittava ja annettava niil- le merkityksiä — tai ainakin itse omaksuttava jok- in valmiiksi pureksittu tulkintakaavio, johon 'kaikki sopii'. Paradigmaattinen tilanne tapah- tumisen ja kokemisen suhteista on se, jossa kans- sainvälisten prikaatien jäsenet Espanjassa kom- mentoivat Buharinin oikeudenkäyntiä ja *An- schlussia*, Itävallan Saksaan liittämistä, suoraan radiosta kuultuna (ÄW I; 288—305).

Siis poliittisen merkityksen antaminen tapah- tumille edellyttää niiden sitomista yksilöiden ko- kemuksiin. Weiss rekonstruoi natsismin aikakau- delle tyypillistä vasemmistolaisista kokemushori- sonttia kirjansa henkilöiden yksilöllisten koke- musten kuvaamisen välityksellä, tapahtumien its- ensä monimielisyyden näyttäen ja ne kunkin henkilön aikaisempaan kokemushorisonttiin suh- teuttaen (vrt. esimerkiksi diskussio Molotov- Ribbentropin sopimuksesta Ruotsiin emigroitui- neiden saksalaisten kesken ÄW II, 163—170).

Teoksen kaksisuuntainen eteneminen yleises- tä yksilölliseen ja päinvastoin antaa perusteen kutsua teosta yhtäikää panoraamaksi ja *Bil- dungsromaniksi*. Teoksen vaikeaselkoisuus liit- tyy keskeisesti edelliseen aspektiin, siihen kuin- ka monipuolisesti se käsittelee vuosisadan alun alkupuoliskon politiikan ja kulttuurin tekijöitä, tuotteita ja tulkitsijoita; se on suorastaan ver- taansa vailla niissä maininnoissa, vihjauksissa, rinnastuksissa ja vastakkainasetteluissa joita sii- hen sisältyy. Kun kuitenkin 'kokonaisuus' ei ole mikään systeemi vaan joukko yhteenkietoutuvia ja samalla toistensa ulkopuolelle viittaavia kat- kelmia, teosta voi kutsua panoraamaksi.

Kääntöpuolena on sitten 'natsismin aikakau- teen heitettyjen' ihmisten poliittisen kokemuksen esittely, keskeisten persoonoiden suhteen myös tuon kokemuksen muuntumisen tulkinta. Näin tehdään muutaman jo Weimarin tasavallassa po- liittista kokemusta saaneen henkilön suhteen.

Heitä ovat ennen muuta kulttuuriradikaali lääkäri Max Hodann ja kommunistiaktivisti Charlotte Bischoff, jotka yrittävät löytää toimintatilaa 'kaventuneiden horisonttien' oloissa. Heidän vastapainokseen tulkitaan sen sukupolven kokemuksia, johon kuuluvilta »puuttuivat ne edellytykset poliittiseen toimintaan, jotka olivat olleet olemassa heidän vanhemmilleen» (ÄW I, 29). Heidä ovat berliiniläisnuorukaiset Coppi, Heilmann ja 'ich' (minä) — hieman etäämmältä tarkastellen myös mm. Rosalinde v. Ossietzky, Carl v. Ossietzky Ruotsiin emigroitunut tytär. Erityisesti kirjan minän kokemuksia seurataan systemaattisesti, mutta myös muiden kokemuksen muuntumisen osalta teos voidaan rinnastaa saksalaiseen *Bildungsroman*-traditioon.

Molempiin suuntiin edetessä teoksen keskeinen jännite on 'taiteen' ja 'politiikan' välillä. Teoksen keskeisten henkilöiden projektina voidaan nähdä eräänlainen 'kokonaisvallankumous', joka sisältää sekä taiteellisen että ahtaammassa mielessä 'poliittisen' puolensa. Weissin ideaali on tämän jännitteen ylittäminen: 'politiikka taiteena ja taide politiikkana' voisi olla koko teoksen motto. Tätä hän etsii siitä suunnasta, jossa bismarckilaisen reaalipolitiikan mukainen tulkinta politiikasta 'mahdollisena taiteena' korvataan sillä iskulauseella, joka sitä vastaan mm. Max Weber ja Karl Liebknecht esittivät, politiikan ymmärtäminen 'mahdottoman taiteeksi' (vrt. ÄW I, 287).²

Missä määrin politiikan luonteen tällainen muutos on mahdollinen natsismin aikakaudella, sitä arvioivat teoksen eri henkilöt eri tavoin. Nimenomaan kommunistitoimitsijain 'reaalipolitiikka' Molotovin—Ribbentropin sopimuksen vastaanotossa (ÄW II, 167) sekä puoluekommunismiin pettyneiden, kuten Hodannin, kokemukset toisaalta (erit. ÄW III, 46, 135) näyttävät epäilyinä politiikan ja taiteen yhdistettävyydestä. Vastapainona näille kokemuksille esitetään tiettyjä esimerkillisiä tekoja, kuten Bischoffin matka maanalaiseen työhön Saksaan laivaan kätkeytyneenä, antavat Weissille oikeuden puhua poliittisesta teosta taideteoksena (NB II, 713).

² Taustaksi 'politiikka taiteena'-teemalle, erityisesti 'Politik als Kunst des Möglichen' ja 'Politik als Kunst des Unmöglichen'-iskulauseiden tulkinnoille ks. Kari Palonen, *Politik als Handlungsbegriff*, Helsinki: Societas Scientiarum Fennica 1985, erit. luvut 2—4.

Vähintään yhtä tärkeää on etenkin berliiniläisnuorukaisille kaiken taiteen poliittisen aspektin ymmärtäminen. Pergamonin alttarin katsominen antaa heille v. 1937 Berliinissä konkreettisen kokemuksen 'toisin olemisen' mahdollisuudesta. Poliittisuus ei näyttäyty pelkästään puolue- ja järjestöaktiivisuutena tai suorana taisteluna natsismia vastaan, vaan taiteen, erityisesti vuosisadan alun modernistisen 'taidekumouksen', oma-kohtainen reseptio koetaan yhtä tärkeäksi: »Kaikki mikä koski runoja, romaaneja, maa-lauksia, veistoksia,, musiikkikappaleita, filmejä tai näytelmiä, oli ensin perusteellisesti ajateltava poliittiselta kannalta» (ÄW I, 56). Varsinkin kirjan minälle poliittisuus on ensisijaisesti henkilökohtaista: osallistuminen Espanjan sisällissotaan, toimiminen juoksupoikana Kominternin lehden toimittajalle Tukholmassa ja lopulta Ruotsin kommunistisen puolueen jäsenyys ovat toisarvoisia siihen verrattuna miten hän muuntaa itsensä taiteen vastaanottajasta kirjoittajaksi (erit. ÄW III, 95—96).

Tarkoitukseni ei tässä kuitenkaan ole analysoida Weissin teoksen mahdollista kontribuutiota politiikan käsitehistoriaan. Pitäydyn seuraavassa pikemminkin niiden 'metodologisten' ratkaisujen ja proseduurien esittelyssä ja erittelyssä, joilla Weissin teos valittaa eräitä puolia siitä mitä itse kutsun 'poliittisesti toimimisen kokemukseksi'. Näitä puolia voi kutsua vaikka nimi-, tila- ja aikapolitiikaksi.

3. Nimeämisen politiikka

Silmiinpistävä tapa jolla Weiss kiusaa lukijoitaan, on pitkien nimilistojen esittäminen tämän tästä. Jos pitää nimiä joutavanpäiväisenä muistitietona, tämä tyylikeino saa teoksen näyttämään entistä vastenmielisemmältä. Mutta eihän *Die Ästhetik des Widerstandes* ole mikään tenttikirja, jota kuulusteltaisiin nimien muistamista ja oikeinkirjoitusta kompastuskivinä käyttäen. Eivätkä nimet ja varsinkaan niiden käyttötapa avaudu lukijalle pelkkien saksalaisten henkilöbibliografioiden perusteella, vaan on paneuduttava yleisemmin Weissin erikoiseen nimipolitiikkaan.

Otettakoon tarkastelu lähtökohdaksi seuraava nimilista teoksen alkujaksosta:

»Fröhlich, Knief und Flieg, Liebknecht, Luxemburg und Jogiches, Levi und Leviné,

Brandler, Pieck und Zetkin, Eberlein, Enderle und Remmele, Duncker und Thalheimer, Eisner oder Landauer . . .» (ÅW I, 116)

Vähänkin asioista perillä oleva kykenee päätelemään nimien olevan 'autenttisia', kuitenkin monet jäävät muille kuin Saksan työväenliikkeen historian spesialisteille oudoiksi, esimerkiksi koko listan varustaminen etunimillä tuottaa jo melkoisia vaikeuksia puolispesialisteillekin, ja hieman tarkempia biografisia tietoja jokaisesta näistä henkilöistä kykenisi Suomessa antamaan ilmeisesti ainoastaan Heikki Marjomäki. Samoin jotkut voivat ihmetellä listan kokoonpanoa: mitä esimerkiksi tekee DDR:n ensimmäinen presidentti 'luopioiden' ja alunalkaen 'vääraöppisten' seurassa?

Samanlaiset tulkintavaikkeudet sävyttävät muitakin, esimerkiksi kirjailija- ja taitelijanimiin painottuneita luetteloita. Ennen Weissin nimipolitiikan tarkoitusten erittelyä kannattaa kuitenkin käsitellä yleisemminkin nimeämistä poliittisena tekona. Itse asiassa voi ihmetellä sitä, ettei systemaattista tutkimusta nimeämisen poliittisista aspekteista ole juuri lainkaan tehty. Tunnetaan toki anekdootteja siitä, kuinka esimerkiksi lasten etunimistä voi päätellä vanhempien puoluekannan nimenantohetkellä, vieraisa kaupungeissa politiikasta ja historiasta kiinnostunut ei oikeastaan voi olla analysoimatta kadunnimipolitiikkaa, puolueiden nimenmuutoskiistat ja nimenanto uusille puolueille ja ryhmittymille ovat tunnetusti ongelmallisia ylioppilaskuntavaaleista alkaen.

Maagisen ajattelun tunnusmerkkinähän tavaan pitää sitä, että olion nimen tuntemisen oletetaan johtavan vallan saamiseen sen ylitse. Hieman magiikkaa on jäljellä kaikkeen nimeämiseen sisältyvässä kontrollipyrkimyksessä. Nimeäminenhan suuntautuu sekä tulevaisuuteen — 'nimi velvoittaa' — ja samalla menneisyyteen — 'nimi muistuttaa mieliin'. Esimerkiksi kadunnimien jakautumasta voidaankin tehdä päätelmiä siitä, mistä asioista kaupunkilaisia on haluttu muistuttaa ja mihin heitä velvoittaa, mitkä taas on siivutettu.

Avainkysymys on se, miten suhtautua maineeseen epäilyttäväksi koettuihin kaupungin 'suuriin poikiin'. Tästä pari 'vastaan kävellyttä' esimerkiksi. Weissin nimilistan suhteen München on pi-

tänyt tiukan linjan: sieltä ei löydy katua anarkisti Landauerille, kommunisti Levinélle eikä edes vasemmistososialisti Eisnerille, Münchenin vallankumouksen ja 'neuvostotasavallan' keulahahmoille. Ranskalaisen Besançonin kaupungin kartalta löytyy rue Proudhon. Mutta kun pääsee kadun alkuun, huomaa esittelystä ettei katua olekaan nimetty Pierre-Joseph Proudhonin vaan jonkun toisen suvun edustajan mukaan! Mutta juuri kun ehtii ihmetellä, että anarkismi-sanan keksijä on osoittautunut liian vaaralliseksi, esitely muuttuukin puolessavälissä Pierre-Josephiin viittaavaksi, kadunnumeroiden jatkuessa entisestään . . . Todellinen kunnallispoliitikkojen kompromissi?

Jos nimeäminen poliittisena tekona on kovin läpinäkyvä, se tuntuu huvittavalta tai saattaa johtaa esimerkiksi etunimen haltijan kääntymiseen 'esikuvaansa' vastaan. Nimien 'kuluminen' pelkiksi kadunnimiksi voi johtaa myös joskus ulkopuolista huvittaviin tuloksiin, kuten firmanimeen *Leibniz-Video*. Suomessa monarkian pysyttämiseksi perustetun puolueen nuoriso julkaisee nykyään *Tasavalta*-nimistä lehteä . . .

Stalinin aikana Neuvostoliitossa ja sitä seuraten kommunistisissa puolueissa yleisesti alettiin toteuttaa 'epähenkilöpolitiikkaa'. Aluksi retusoihtiin Trotskin kuvat pois vallankumoustahtumista, Espanjan sisällissodan aikana saattoi juuri juhlitun sankarin nimen katoamisesta listoilta päätellä hänen joutuneensa epäsuosioon ellei peräti puhdistetuksi. Weissin nimilistat kaikessa kirjavuudessaan suuntautuvat tietoisesti epähenkilöpolitiikkaa vastaan. Kun kirjan minä liittyy sodan aikana Ruotsin kommunistiseen puolueeseen, hän »mainitsee ensin kaikki nimet: Trotski, Radek, Münzenberg, Mandelstam, Nin, Lorca» (NB II, 722).

Weiss sanoo käyttävänsä nimiä »symboleina» (NB II, 554). Ne viittaavat 'johonkin enempään', tapahtumiin, ryhmittymiin, konserneihin, taidesuuntiin, polemiikkeihin jne. Esimerkiksi edellä siteerattu pitkä nimilista antaa eräänlaisen personoidun kuvan Saksan vallankumouksesta v. 1918—1919. Juuri nimillä Weiss rajaa ja täsmentää sitä intellektuaalista ja poliittista horisonttia, jossa hänen teoksensa liikkuu. 'Symboleina' nimet herättävät lukijan mielenkiintoa asioiden väliin yhteyksiin ja vastakohtaisuuksiin.

Samalla nimet kuitenkin viittaavat yksilöihin.

Ne konkretisoivat historiaa ja osoittavat, että se on koettu monin erilaisin tavoin. 'Saksan vallankumous' on jotakin, mitä historiankirjoitus ei koskaan voi täysin objektivoida, vaan esimerkiksi listassa mainittujen henkilöiden toiminta ja kertomukset siitä — kenen annettiin jäädä henkiin kertomaan — sekä värittävät teoksen pano-raamaa että antavat oman värityksensä teoksessa 'toimivien' henkilöiden historiankuvalle.

Koko teoksen erikoisimpia piirteitä on kuitenkin autenttisten nimien käyttö. Weiss sanoo muistiinpanoissa käyttävänsä niitä »als *Chiffren*», ts. salakirjoituksena (NB I, 117; vrt. II, 926—927). Toisin sanoen se mitä 'Herbert Wehner' teoksessa sanoo ja tekee, ei suinkaan vastaa samannimisen 'reaalihenkilön' elämää tai ole Weissin tulkinta siitä. Päinvastoin se mitä Weissin tietolähteet kertovat Wehnerin tai muiden 'reaalihenkilöiden' elämästä on Weissille salakirjoitusta, josta hän tekee omat päätelmänsä ja muokkaa nämä romaanitekstiksi omien tarkoitustensa suunnassa. (Yksinkertaisuuden vuoksi viittaa tekstin henkilöihin tässä ilman lainausmerkkejä — tulkinnallenihan eivät 'reaalihenkilöiden' teot ole sen kiinnostavampia kuin Weissille itselleenkään).

Nimien käytössä salakirjoituksena näkyy selvimmin, ettei kysymyksessä ole mikään 'realistinen' romaani, jota voisi arvostella 'vastaavuudella tosiasioiden kanssa'. On yhdentekevää, onko esimerkiksi Benedikt Kautsky vastannut koulutoverinsa Max Hodannin 'mitä isäsi tekee'-kysymykseen »hän kääntää Marxia saksaksi» (NB II, 910): joka tapauksessa tuo sitaatti havainnollistaa Hodannin kuvaa Kautsky seniorista ja on hänen kokemushistoriassaan tärkeä epäluulon lähde 'puoluepaaveja' kohtaan, mihin hän palaa vielä sodanjälkeisellä matkallaan Sveitsiin.

»Käytän nimiä samoin kuin Brecht käytti Caesarin nimeä. Myös hän kirjoittaa Caesarista ikään kuin hänellä olisi käytettävissään kaikki yksityiskohdat tästä henkilöhahmosta. Hän kuvaa arkipäiväisiä teitä ja tapahtumia ikään kuin hän olisi suoraan tarkkaillut niitä». (NB II, 926).

Tällä sitaatilla Weiss kuvaa sitä menettelytapaa, jolla hän muuntaa salakirjoituksen romaanitekstiksi. Hän täydentää ja tarvittaessa muokkaa aineistonsa antamaa kuvaa henkilöistä tulkinnoilla, joilla ei ole mitään lähdepohjaa. Esi-

merkiksi kirjan minä kyselee syksyllä 1938 Pariisissa Willy Münzenbergiltä Leninin ja dadaistien suhteista v. 1916 Zürichin Spiegelgassella, jossa sekä Leninin asunto että dadaistien *Cabaret Voltaire* tunnetusti sijaitsivat. Käyttäen hyväksi sitä mitä hän tietää dadaisteista, Leninistä ja Münzenbergistä tämä jakso ehkä kaikkein voimakkaimmin nostaa esiin teesin 'poliittisen ja taidevallankumouksen' yhteenkuuluvuudesta, tietystä keskinäisestä puoleensavetävyydestä mutta kuitenkin toisilleen vieraaksi jäämiseksi — huolimatta Münchenbergistä ja muista molempien sympatisoijista. Tällä diskussiolla Weiss personalisoi ja konkretisoi yleistä tulkintalinjaansa ja samalla viittaa tiettyyn historian kadotettuun mahdollisuuteen, tosin tämän realismisuutta epäillen (ÄW II; 54—65).

Bildungsroman-aspektin kannalta huomiota ansaitsee se miten Weiss muodostaa kirjan minän. 'Realistisesti' tarkastellen siinä on yhtymäkohtia Weissiin itseensä, ehkä muihinkin reaalihenkilöihin. Keskeiseltä osalta se on kuitenkin rakennettu 'vapaasti' muun materiaalin pohjalta — esimerkiksi Hodannin päiväkirjojen ollessa tärkeimpänä lähteenä Espanjan sisällissotaan. Verrottuna muihin henkilöihin Weiss on minän konstruktiossa käyttänyt vieläkin suurempaa taiteilijan vapautta.

Natsismi koko aikakautta määrittävänä kokemushorisontina kaventaa myös mahdollisuutta nimien julkiseen esittämiseen. Maanalaisuuteen tai maanpakolaisuuteen tuomittu natsisminvastainen politiikka antaa tällöin kiintoisan mahdollisuuden salanimiin turvautumiseen, ts. siirtymiseen annetuista otettuihin nimiin. Vasemmistolaisessa traditiossa salanimitradiitio tunnettiin jo tsaarin Venäjältä ja Saksassakin Bismarckin sosialistilakien ajalta. Erityisesti kommunistit olivat taitureita sekä huomaamattomien peitenimien että 'linjaa vetävien' nimien valinnassa. Kominternin *Die Welt*-lehden nimet Friedemann, Stahlmann, Arndt, Hauser und Kraft eivät juuri tulkintaa tarvitse. Illegaalisen nimienkäytön systemaattisuudesta voidaan ottaa tämä esimerkki:

»Keskuskomitean valtuutettu esiintyi Tukholmassa vaatimattomasti Svenssonina, kirjoitti . . . joka viikko Friedemannina pääkirjoituksen Rosnerin lehteen, toisinaan turvautui salanimen Wegner ja kantoi peitekerrostumien alla Wehnerin nimeä» (ÄW III, 140,

listasta puuttuu vielä samalla sivulla mainittu puoluenimi Funk).

Illeaalisten poliitikkojen moninimisyyden käänköpuoli Weissin teoksessa on natsien ja muiden vastapuolen edustajien anonyymisyys. Heitä ei ikään kuin kohdella aitoina persoonina: Hitler on Anchlussin yhteydessä »*der Braunauer*» (ÄW I, 300—304, Münchenin 'herraillan' sopimuskentekijöistä mainitaan nimeltä vain Chamberlain ja Daladier (ÄW II, 33—44), *Rote Kapellen* salaliiton yhteydessä kuolemaan tuomitun Libertas Schulze-Boysenin vihkitodistajana ollutta Göringiä kutsutaan tämän armonanomuksen yhteydessä pelkäksi *Generalfeldmarschalliksi*» (ÄW III, 230). Myöskään ruotsalaisten passi- ja ulkomalaisviranomaiset eivät ansaitse tulla nimeltä mainituksi. Puhdaspiirteisimmän nimen poliittinen merkitys näyttöytyy kuitenkin kommentissa Moskovan oikeudenkäyntiin: »Tämä ei ole enää Krestinski. Se on nimetön» ('Es ist ein Namenloser') (ÄW 1,291).

4. Kaupunki vastaan rintama

Natsismin valtaanpääsyn merkitsemä toimintamahdollisuuksien kaventuminen näyttöytyy myös politikointitilan kaventumisena. Suhde tähän kaventuneeseen tilaan onkin eräs Weissin kirjan pääteema. Se näyttöytyy vastakohtana, onko pyrittävä politikoiimaan ahtaassakin tilassa ikään kuin sen sisältä uusia mahdollisuuksia löytäen vai onko luotettava ulkopuolisten voimien interventioon ja odotettava avoimen ja julkisen politikointitilan palautumista natsismin kukistumisen myötä. Kirjan henkilöiden poliittisen kokemusten erot näyttöytyvät paljolti juuri tilakokemuksen suhteen.

Tilapolitiikasta on toki kirjoitettu enemmän kuin nimipolitiikasta, mutta silti muutama historiallinen huomio siitäkin on hyvä palauttaa mieleen Weiss-tulkinnan taustaksi. Klassinen poliittinen tila on tietysti antiikin *polis*, täysivaltaisten kansalaisten suoran debatin ja päätöksiin osallistumisen foorumi kansankokouksineen ja muiden 'monien politikoinnin' mahdollistavine instituutioineen. Siihen verrattuna uuden ajan edustusjärjestelmät, joiden tausta on pikemminkin sääty- ja ammattikuntapohjaisissa elimissä, merkitsevät suhteessa harvemmillä annettua po-

litikointitilaisuutta. Yleinen äänioikeus, joukko- puolueet, -järjestöt ja liikkeet ovat tavallaan rehabilitoineet yksityisten kansalaisten politikointimahdollisuuksia, mutta poliittisuuden intensiteetti jää *polis*-mallia radikaalisti ohuemmaksi.³

Yhtä tärkeää kuin politikoijapotentiaalin määrä on myös tendenssi kohti avoimen ja näkyvän politikointitilan jääminen taka-alalle suljettuihin tiloihin verrattuna, kabinettien ja keskuskomiteoiden hyväksi. Johtajaperiaate ja henkilökultti tavallaan huipentavat tämän kehityksen siten, että politiikan muodostamisessa ei ole aitoa etäisyyttä tai välitilaa useampien henkilöiden välillä, vaan paikka ja henkilö suorastaan identifioituvat. Näin tavallaan *oikos*-despotian patriarkaalinen rakenne viedään äärimmilleen.

Politikointitilan supistuminen ei koske vain maanalaista toimintaa natsismin oloissa, vaan myös maanpakolaisten politikointia ulkomailla. Ruotsissa 'poliittisen turvapaikan' saamisen ehtona oli, että sen saajat Ruotsissa pidättöydyvät 'poliittisesta toiminnasta' (ÄW II, 111—112). Tällainen politikointikielto koskee tietysti ennen muuta yksilöiden omakohtaisen julkisen kannanmuodostuksen ja oman kantansa puolesta toimimisen mahdollisuuksia paljon tiukemmin kuin suljettua kabinettipolitiikkaa. Tavallaan tämä on tietysti esimerkiksi Ruotsissa kommunisteilta erityisen ankarasti kielletty, mutta maanalaisuuden perinteen tunteville kommunistijohtajille tällä kiellolla ei ole samaa merkitystä kuin riviaktivistien tasolla. Näin maanalaisuuden oloissa kommunistisen puolueen muutenkin suljettuun politikointitilaan sisäänrakennettu ristiriita johtajien sekä juoksupoikien ja -tyttöjen välillä entisestään korostuu (vrt. Bischoffin alistuminen miesten johtajuuteen KPD:ssä ÄW III, 80).

Natsismin aikana aikuistuneet kirjan nuorukaiset eivät kommunistisimpatioistaan huolimatta kuitenkaan olleet valmiita odottamaan ulkoa tulevaa tilan laajennusta, vaan etsivät ja tavallaan itse luovatkin tilaa politikoinnille myös natsien hallitsemasta Berliinistä. Weissin erääksi johtoteemaksi voikin tulkita *polis*-tradition ei-institutionaalisen aspektin elvyttämisen, nimittäin kaupungin näkemisen sellaisena tilana, josta löytyy politikointilokeroita jopa natsismin oloissa, jos

³ Politiikan tilakeskustelua koskeva jakso on keskeisesti Hannah Arendtin ajatusten inspiroimaa, ks. erit. *Vita activa*, München: Piper 1981 (1958).

niitä etsii ja osaa käyttää. Näitä tarjoaa yhtäältä kaupunkimaisen elämän anonyymisyys (vrt. *Rote Kapellen* aktivistien tilankäyttö Berliinissä salaliiton paljastuttua *ÄW III*, 169—184). Toisaalta mm. kadunnimiin, kaupunginisiin ja arkkitehtuuriin sisältyvät ei-ilmeiset merkitykset ovat heille omiaan edistämään tilan hankkimista siellä missä mitään tilaa ei näytä olevan.

Koko Weissin panoraamaa sävyttääkin kuvaus kaupungeista, joka on paikoin hyvinkin yksityiskohtaista. Berliini ja Tukholma ovat kaupungin paradigmoja kirjassa, mutta siinä tehdään ekskursioita mm. Bremeniin, Pariisiin, Barcelonaan ja Zürichiin, vilauttaen myös kuvia Moskovasta ja vallankumouksen Pietarista. Weiss oli itse myös kuvataiteilija, ja hänen muistiinpanoissaan lyhyesti esittelemä kuva-analyysi (*NB I*, 18—20) sekä niihin sisältyvät 'liitekuvat' voidaankin nähdä hänelle erityisenä välineenä kaupunkimaisen poliittisen tilan esittämiseksi.

Berliiniläisnuorukaisten tilanluomisstrategia menee kuitenkin pitemmälle. Kokemus Pergamonin alttarin edessä merkitsi fiktiivistä, mutta juuri reaalisesta ahtaudesta etäännyttämisen mahdollistaessaan merkittävää tilakokemusta, viitettä tilaan, jossa asiat olivat olleet 'toisin' ja joka tämän välityksellä ikään kuin laajentaa myös läsnäolevaa toimintahorisonttia (vrt. *ÄW I*, 7—53). Sama kokemus sisältyy mm. KPD:n taloudenhoitaja Stahlmannin kuvaukseen käynnistä Angkor Watin tempelissä (*ÄW III*, 97—108) tai kuvaukseen Engelbrektin Tukholman piirityksistä toisen maailmansodan alkukuukausina kerrottuna.

Kaupunkimaisen tilan 'ilmavuus' fiktiivisen tilan tuottamasta 'avartumisesta' puhumattakaan saattaa näyttää vaaralliselta ylellisyydeltä silloin kun voimat on suunnattava natsismin ja fasismin voittamiseen. Eikä tavallaan kukaan kiellä 'rivien sulkemisen' merkitystä itse taistelun ajaksi myös antifasistien kesken. Mutta millainen paino tälle annetaan, siihen kiteytyy vastakohta kommunistien ja anarkistien välillä Espanjan sisällissodassa. Mutta yleisemminkin Weissin teos sisältää teesin kahdenlaisen politikointitilan konfliktista, pelkistäen ilmaisten kaupungin ja rintaman vastakkainasettelusta, joka näyttäytyy myös esimerkiksi kommunistien omassa keskuudessa.

Samalla tavalla kun kirjasta puuttuu natsien kokemusten välittäminen, siitä puuttuvat myös suoran rintamataistelun kuvaukset. Espanjan si-

sällissodankin kokemuksia tarkastellaan selustasta, Hodannin lääkintäasemalta. *Rote Kapellen* salaliittokin on tiedusteluorganisaatio, jonka jäsenet eivät sen paljastuttua ryhdy aseelliseen vastarintaan. Kun kirjan minä kaipaa Espanjassa rintamalle ja suoraan yhteenottoon Francon joukkojen kanssa, Hodann vastaa sodassa olevan »kolme rintamalinjaa, sotilaallinen, poliittinen ja kulttuurinen» (*ÄW I*, 220). Kaipuu rintamalle on kaipeuta pois monikerroksisuudesta, linjaan joka on »yksinkertainen ja selkeä» (sama).

Tendensi sotilaallisen rintamalinjan laajentamiseen kaupunkimaisen politiikan suuntaan sävyttääkin kirjan kommunistitoimitsijain kokemushorisonttia. Espanjassa Hodann ja Stahlmann kiistelevät siitä, tuleeko sodassa ottaa esiin sotilaiden seksuaalisia ongelmia (*ÄW I*, 260—264). Sama yksiviivaisuus näkyy siinä, miten keskusteltaessa Molotovin—Ribbentropin sopimuksesta Tukholman maanpakolaisten keskuudessa »vain puolueen edustajat olivat sitä mieltä, että oloissa jotka eivät sallineet minkäänlaista huojumista, Neuvostoliiton päätös oli ainoa oikea» (*ÄW II*, 167). Vaikka *Rote Kapellen* salaliiton jäsenistä moni kuului kommunistiseen puolueeseen, heidän politiikkansa ei ollut rintamamaista, vaan päinvastoin he intoutuivat väitelyyn taiteen ja politiikan suhteista vielä silloin kun oli selvää että heidän pidättämisensä oli enää tuntien tai päivien kysymys (*ÄW III*, 190—194).

Toisaalta 'meikäläisyyden' kritiikitön omaksuminen koskee kommunistitoimitsijain tilankäytössä vain sitä mikä tulee ylhäältä valmiina. Tila jossa heidän omilla päätöksillään ja menettelyillään on merkitystä, näyttäytyykin teoksessa kabinettipolitiikalle tunnusomaisena keskinäisen epäluulon ja intrigoinnin tilana. Weissin suhtautuminen eroon Wehnerin, Illerin, Mewisin, Rosnerin, Seydewitzin ym. — tällä kertaa 'oikeita' nimiä käyttäkseni — kabinettipolitiikan ja riivaktivisti Bischoffin politikointiin on kuvaava: »He vain puhuivat, Bischoff toimi» (*NB II*, 599).

Pyrkimys taiteen poliittiseen arviointiin merkitsee kirjan berliiniläisnuorukaisille sellaisen poliittisen tilan etsimistä, jota natsismikaan — kaikesta *entartete Kunstiin* kohdistamasta vainotaan huolimatta — ei kokonaan pysty tukahduttamaan. Tältä kannalta Pergamonin alttari tai Dante osoittautuvat heille poliittisesti merkittä-

viksi. Coppi ja Heilmann päätyvät tätä tietä kohti *Rote Kapellen* salaliittoa, kirjan minä päätty Tshekkoslovakian, Espanjan ja Pariisin kautta Ruotsiin. Tällä matkalla taideteokset sekä erilaisia taidenäkömyksiä ja -traditioita tuntevien ihmisten kanssa käydyt keskustelut auttavat häntä etsimään nimenomaan sellaisia poliittisen tilan muotoja, jotka tarjoavat vastapainon organisaatiosidonnaiselle politiikalle.

Keskeinen askel tässä minän omakohtaisen politiikkasuhteen kehityksessä sisältyy Hodannin Espanjassa tekemään erotteluun emigrantin ja maanpakolaisen välillä. Edelliselle ulkomailla eläminen merkitsee tyhjiötä, jälkimmäinen, joka koko ajan pitää mielessään karkotuksensa perusteet, löytää toimintakenttiä sieltä missä hän kulloinkin on (ÄW I, 273). Tämä 'juurtumaton' suhde tilaan on etsivän ja luovan asenteen edellytys. Kirjan henkilöistä emigrantin rooliin jää ennen muuta Rosalinde v. Ossietzky, jonka vastapainoksi kirjan minän asenne tavallaan kehityy. Tietty sitoutuminen organisoituun politiikkaan, toimiminen Kominternin lähettinä ja jopa liittyminen Ruotsin kommunistiseen puolueeseen ovat hänelle tarpeellisia, jotta hän säilyttää tuntuman oman poliittisen toimintansa globaaliin ehtoihin. Silti hänen oman politiikkasuhteensa kannalta osallistuminen materiaalinhankkijana Brechtin Engelbrekt-näytelmän tekoon on olennaisesti avartavampaa.

Natsisminvastaisen politiikan 'tilanahtaus' kiteytyy teoksessa Bischoffin matkaan Saksaan laivaan kätkeytyneenä. Vaikka itse matka ja sen ulkoiset järjestelyt olivatkin puolueaparaatin päättämiä, tuollainen äärimmäinen tilanahtaus ei olisi sopinut heidän poliittiseen kokemukseensa — niin innokkaasti kuin esimerkiksi Wehner haluaakin päästä maanalaiseen toimintaan Saksaan. Sekundaarisiiin tehtäviin tottunut Bischoff sen sijaan kykenee toimimaan huomiota herättämättä, olemaan välittämättä ahtaudesta, jopa kyeten muuntamaan sen voimanlähteekseen. Juuri tämä saa matkan näyttämään 'taideteokselta'.

5. Aikakokemuksen laajentamisesta

Puhe natsismin aikakaudesta ei viittaa vain niihin kalenterillisiin rajoihin, joiden sisään kirjan tapahtumat 'mahtuvat'. Pikemminkin on kysymys myös spesifistä suhteesta politiikan aika-

ulottuvuuteen. Pelkistäen ilmaisten, ei ole kyse objektiivisesta ajasta vaan aikakokemuksesta, joka politisoi myös ihmisten suhteen aikaan.

Käsitys ajasta jonakin pelkästään objektiivisena ilmiönä johtaa pelkän jatkuvuuden näkemiseen. Kun jatkuvuus projisoidaan menneisyyteen, päädytään esimerkiksi olettamaan suomalainen valtio ennen ristiretkiä, jos se projisoidaan tulevaisuuteen, päädytään väestöliittofasistisiin muurehtimisiin siitä kuinka viimeinen suomalainen kuolee v. 3000 vai milloin se oli. (Molempiin esimerkkeihin sisältyy tietysti myös oletamus nimeämisen jatkuvuudesta, ihmisten luokittelminen 'suomalaisiin' ja muihin rajattomasti menneisyyden ja tulevaisuuden suuntiin). Poliittisesti tärkeintä näissä on yksilöiden kokemuksen ja siihen aina potentiaalisesti sisältyvän 'historian katkoksen' totaalinen funktionalisointi pelkäksi numeroksi kalenterissa.

Weissin teoksessa natsismin aikakausi merkitsee sellaista 'nykyisyyden' globaalista kokemuksesta, joka näyttäytyy kirjan henkilöille 'tavanomaisen' poliittisen toiminnan mahdollomuutena (vrt. ÄW I, 29—30). Suhteessa panoraaman toiseen puoleen, siihen uuteen ja radikaaliin, mikä on noussut esiin 1900-luvun alkukolmanneksella, tuo kokemus taas merkitsee tukahduttavaa katkosta. Mutta kukaan kirjan henkilöistä ei usko Hitlerin julistamaan tuhatvuotiseen valtakuntaan, vaan tulevaisuus on läsnä 'kyllä tämä vielä joskus päättyy'- sekä 'on toimittava tämän systeemin kumoamiseksi'- kokemuksissa, joihin yhdistyy kuitenkin voimattomuus ja neuvottomuus siitä miten toimia.

Tulevaisuuskokemuksen kääntyminen poliittiseksi voimaksi näkyy ennen muuta Saksaan jääneiden Coppin ja Heilmannin mukanaolossa *Rote Kapelle*-salaliitossa. Tämän kokemuksen aitoutta ei vähennä tietoisuus siitä, että heille itselleen ei ehkä olekaan mitään natsisminjälkeistä tulevaisuutta. Ajan kokemisen intensifioitumisen kuvauksena huomionarvoinen on Heilmannin kirjeessä minälle esittämä kuvaus ajasta salaliiton paljastumisesta hänen vangituksi tulemiseensa (ÄW III, 182—188, 199—210). Kuolemaantuomittuna hän voi reflektoida ajankokemistaan, koska reaalisella toiminnalla ei ole enää käytännöllistä merkitystä.

Hodannin erottelu emigrantin ja maanpakolaisen välillä koskee myös aikaulottuvuutta.

Emigrantti jähmettyy menneeseen tai pitäytyy passiiviseen tulevaisuuden odotukseen, ei kykene toimimaan nykyisyydessä. Maanpakolainen, kuten Hodann itse, taas löytää aina toimintakenttiä, vaikka Ruotsin lääkäriilitto kieltääkin häneltä lääkärintoimen harjoittamisen maassa (ÄW II, 124—125). Yleisemminkin Ruotsin hallituksen politiikka kieltää turvapaikan saaneilta 'poliittinen toiminta' pyrkii jättämään heidät emigran-teiksi, mistä pelastuu vain kehittämällä sellaisia politikointimuotoja, joita ulkomaalaisviran-omaiset eivät 'poliittisiksi' ymmärrä.

Kommunistisen puolueen maanalaisen toiminnan 'vetovoima' on osaltaan siinä, että puolue tarjoaa aina 'tehtäviä', jolloin ei jouda murehtimaan mennyttä, samalla kun se tarjoaa optimistisen tulevaisuudenkuvan. Tähän sisältyy suoranainen nykyisyyden uhraaminen tulevaisuudelle 'ainoa mikä on tärkeää on voitto natsismista'-hengessä, mikä vastaa 'rintamavaltaista' tilankuvausta. Nykyisyyden instrumentalisoinnin seurauksina Weiss esittää mm. suoranaisen seksistisen asenteen Espanjassa rintamalla taistelevia naisia kohtaan (ÄW I; 276), mikä Moskovan prosessien kokemuksiin yhdistyneenä saa Marcauerin näkemään kommunistisessa politiikassa »miesmaailman riehunna» (ÄW I, 292—297).

Puoluekommunistisen tulevaisuusfetismin suhde menneisyyden aktualisointiin on ambivalentti. Lokakuun vallankumoukseen ym. vedotaan toki puolueen johtoaseman oikeuttamiseksi jne. Mutta tarkempi paneutuminen esimerkiksi KPD:n suuntariitoihin 1920-luvulla toisikin jo epähenkilöt esiin ja horjuttaisi siten voitonuskoa. Tähän historiankuvaan ei mahdu myöskään mitään yllätyksiä ja ratkaisevia käännteitä. Mewis ym. Tukholman puoluejohto on jo ikään kuin ennalta varautunut Molotovin—Ribbentropin sopimuksen kaltaisiin käännteisiin, joiden puolustamiseksi heillä on varalta 'valmis kasetti' — tärkeimpänä sävelenä tietysti 'meidän' tulevaan voittoon vetoaminen.

Maanalaisen toiminnan vaatima aktiivisuus antaa kuitenkin rivikommunistin kokemustasolla nykyajalle enemmän autonomiaa. Tämän kokee kirjan minä lähetintehtävissään Ruotsin hallituksen otteen kommunisteja vastaan kiristyessä syksyllä 1939 ja talvisodan aikana. Radikaaleimpana se näyttäytyy Bischoffin matkan yhteydessä. Laivaan kätkeytyneenä tämä reflektoi ajan mer-

kitystä omalle toiminnalleen:

»Oli kolme ajanlaskua: yksi alkusynnystä maailman tuhoon, yksi hänen syntymästään hänen kuolemaansa, yksi tehtävän keston ajaksi. Tämä oli se ajanlasku, joka oli nyt voimassa» (ÄW III, 67).

Maanalaisen toiminnan aktivisti joutuu siis hylkäämään maailmanlopun murehtimisen ja jopa oman hengissä säilymisensäkin voidakseen toteuttaa tehtävänsä. Tekeminen ylittää olemisen ja tulemisen. 'Tehtävä' viittaa tietysti tulevaisuuteen, mutta sen täyttäjän tulevaisuus on toinen kuin sen antajien: tulevaisuus ikään kuin kutistuu ja sulautuu yhteen nykyisyyden kanssa. Tehtävän täyttäminen intensifioi ajan kokemisen:

»Tehtävä oli jaettu pieniin osiin (*Ab-schnitt*). Jokainen osa oli hallittava pienintä yksityiskohtaa myöten. Hänen oli aina suunnattava huomionsa lähinnä tulevaan. Kuinka tarkkoja valmistelut olivatkaan olleet, ennakoimaton oli aina ratkaisevaa. Vaadittu varuillaolo ei sallinut mitään levottomuutta» (ÄW III, 67—68).

Maanalaisen toiminnan ajankokemus on siis aivan toinen kuin puoluekommunistisen ideologian yhdistelmä determinististä historianfilosofiaa ja kyynistä 'reaalipolitiikkaa'. Tärkeä tulevaisuus on oman toiminnan seuraavassa askeleessa. Intensiivinen varautuminen tulevaisuuteen ei nojaa maksimaaliseen ennustettavuuteen ja suunnitelmallisuuteen vaan päinvastoin satunnaisuuden ja kontrolloimattomuuden ensisijaisuuteen. Bischoffin 'politiikka taideteoksena' näyttäytyy ennen muuta taitona hallita odottamattomia tilanteita.

Minän aikapolitiikan strategia on toisenlainen. Provokatiivisesti ilmaisten hänelle menneisyys on tulevaisuutta tärkeämpi. Pergamonin alttarin ääressä hän jo Coppin ja Heilmannin kanssa pyrkii aktualisoimaan menneisyyttä osaksi nykyyttä, elvyttämään sitä menneisyyttä mitä vastaan natsismi oli noussut. *Bildungsromanina* Weissin teos esittää, miten minän 'henkilökohtaisen politikoinnin' strategia on käyttää hyväksi kaikkia paikkoja ja tilanteita elvyttää 1900-luvun alkuvuosikymmenten 'vallankumouksellisuutta' taiteessa ja politiikassa ja päästä omakohtaisesti perehtymään tähän vallankumoukselliseen traditioon. Myös keskustelut ortodoksikommunistien

kanssa ja ryhtyminen viestinviejäksi Rosnerille ovat hänelle osa paneutumista vallankumoukselliseen traditioon, josta hän ei kuitenkaan sulje pois enempää taiteen abstraktionisteja kuin epähenkilöitäkään.

'Tukholman tilassa' kirjan minälle organisaattorista aktiivisuutta tärkeämpää minän poliittiselle kokemukselle onkin siis materiaalinhankinta Engelbrekt-näytelmään sekä perehtyminen Ruotsin vasemmiston historiaan sosialidemokratiksi palanneen Fredrik Strömin ja kommunisti Rogebyn väittelyjen välityksellä. Brechtiltä minä oppii *Verfremdungseffektin* käyttöä ja näytelmän *Lehrstück*-luonne auttaa häntä ymmärtämään Engelbrektin kapinan rajoja ja epäonnistumista. Mutta nämä brechtiläiset teesitkin ovat toisijaisia siihen, että näytelmän ja toisaalta mainittujen väittelyjen avulla hän saa tietyn historiallisen syvyyden Ruotsissa tehtävän politiikan — tai pikemminkin sen latteuden — ymmärtämiseen.

Tämä kaikki auttaa häntä käsittämään ruotsalaisen 'poliittisen tilan' omituisuutta ja käyttämään historiaa hyväksi sen erikoisten lokeroiden ja saksalaiselle vieraiden erityismahdollisuuksien löytämiseen. Täysimittainen siirtyminen emigrantista maanpakolaiseksi tapahtuu syventämällä nykyisyyttä menneisyyden kautta. Tämä mahdollistaa kirjoittamaan ryhtymisen, tuleminen tämän vuoksi erotetuksi työpaikasta ja muuntumisen vapaaksi kirjailijaksi (ÄW III, 96) — samalla kun hän sitoutuu kommunistiseen puolueeseen, luopumatta ystävydestä Hodannin kanssa, jonka kommunistit sodan lopulla ajoivat pois saksalaisen kulttuuriliiton johdosta.

6. Koetun ja tulkitun distanssista

Jos jälkikäteiset kertomukset jäävät vaillinaisiksi ja valikoiviksi poliittisen kokemuksen tavoittamisessa ja ulkopuoliseen havainnointiin tms. nojaavat kertomukset voivat olla tarkempia, mutta sisältävät vaaran 'ohittaa' se mikä kokemuksessa toimijalle on olennaista, fiktiivisten henkilöiden ja heidän kokemustensa konstruktio à la Weiss on kolmas mahdollinen strategia lähestyä koetun ja tulkitun distanssia. Sille on olennaista fiktiivisen kokemuksen esittäminen tulkintana — jolloin suhde 'reaaliseen' kokemukseen on tietysti aina avoin eikä millään keinoin 'testattavissa'.

Kuitenkin tällainen menettely mahdollistaa eräänlaisten täsmällisten puhtaiden kokemustyyppien tietoisien konstruktion, joilla voi olla heuristista arvoa, vaikka ne eivät olekaan kenenkään kokemuksia tai ovat vain kirjallisten eikä 'reaalisten' henkilöiden kokemuksia, myös silloin kun on kysymys konkreettisten henkilöiden tekojen tulkinnasta tai tämän suhteuttamisesta heidän omiinsa tai toisten kertomuksiin tuosta toiminnasta. Vaikka kysymys on vain ideaalittyypeistä, malleista tai analogioista, niiden sekä vakuuttavuus että provokatiivisuus voivat tarjota ideoita myös 'reaalisia' tilanteita koskevalle päätelylle.

Fiktiivisen kokemuksen strategiaa tavallaan tekee vakuuttavammaksi, mutta samalla vaikeuttaa sen läpiviemistä se että kokemus 'jaetaan useiden persoonoiden kesken'. Tämä mahdollistaa erilaisten nimi-, tila- ja aikapoliittisten strategioiden systemaattisen vastakkainasettelun ja tätä kautta fiktiivisen kokemuksen laajentamisen irrallisista tyypeistä kokemuksen mahdollisen horisontin konstruktioon. Weissin strategia on myös tietoisesti käyttäen erilaisia etäisyyksiä koetun ja tulkitun välillä teoksen maailmasa: minäksi kutsutun henkilön kokemuksen kuvaus lähestyy muistelua, toisten taas pikemminkin ulkopuolista havainnointia. Eri henkilöt eroavat toisistaan myös sen suhteen, kuka heitä kuvaa: »Wehner kuvataan siten kuin Mewis, Bischoff, Solveig hänet näkevät, vain harvoin siten kuin minä hänet näkee» (NB II, 808).

Henkilöiden ja heidän kokemustensa konstruktio 'romaanissa' mahdollistaa pitkälle viedyn intentionaalisuuden. Weissin teos antaakin vaikutelman huolella hahmotetusta ja tarkoituksia uskollisesti noudattavasta kokonaisuudesta, jota ei muuta enempää näennäisen tajunnanvirtamainen tyyli kuin muistiinpanoista ilmi käyvä teoksen laajeneminen alkuperäisistä tarkoituksistaan. Vastakohtana Bischoffin tekstissä korostamalle satunnaisuudelle teos antaa suorastaan viimeistellyn ohjelmateoksen vaikutelman.

Koetun ja tulkitun suhdetta voidaan kuitenkin tarkastella myös kirjoittamis- ja tapahtumisaikojen suhteista käsin. Tulkitseen tältä kannalta teoksen tietoisesti suuntautuvan kohteeseen, joka on kirjoittamishetkellä jo 'historiaa' 'päätyneen menneisyyden' mielessä. Tätä kohdetta voi kutsua 'sosialistisen vallankumouksen mo-

mentiksi'.⁴ Toisin kuin tuota vallankumousta vastustavat porvarillis-sosialidemokraattiset ek-segeetikot tai siihen edelleen kaipaavat vasemmis-ton traditionalistit tulkitsevat, Weissin teos ku-vaa tietoisesti 'kadotettuun aikaan' kuuluvaa po-liittista kokemusta. Toisin sanoen teoksen perus-teellisempi tulkinta tavallaan edellyttää sen tun-nustamista että perinteinen työväenliike organi-saatioineen, ennen muuta kommunistiset puo-lueet ovat nykyaikana anakronismeja ja myös 'sosialistinen vallankumous' käsitteenä sisältää sellaista järjestyksen ja yhtenäisyyden tavoitte-lua, ettei se enää kelpaa radikaalin, yhteiskun-nanvastaisen politiikan muodoksi.

Panoraamana sosialistisen vallankumouksen

⁴ 'Momentti'-sanaa olen tässä käyttänyt samassa mieles-sä kuin J.C. Pocock teoksessa *The Machiavellian moment* (Princeton: University Press 1975) tai Pierre Rosanvallon, *Le moment Guizot* (Paris: Gallimard 1985).

momentista teos on kuitenkin nykyajan ihmisil-le, joille tuo momentti on jo vieras, sitäkin kiin-toisampaa luettavaa. Se romuttaa myyttejä tuon momentin oman toimintansa horisontiksi ym-märtävien ihmisten kokemuksista: ne esitetään yksilöllisempinä ja monikerroksisempina kuin ohjelmat, puoluekronikat tai akateeminen histo-riankirjoitus ne on näyttänyt. Poliittisen koke-muksen personalisoinnissaan teos osoittaa, kuin-ka myös sosialistisen vallankumouksen momen-tin sisällä on voinut politikoida omalla elämäl-lään, kuinka 'henkilökohtainen' on jo ollut 'po-liittista'. Samalla tämä aspekti viittaa kuitenkin jo tuon momentin ylitse, aktualisoiden jo joita-kin sellaisia politisointikokemuksia — toisaalta taiteeseen, toisaalta feminismiin ja seksuaalisuus-teemoihin liittyviä — joiden omakohtainen sy-ventäminen merkitsee jo törmäämistä 'socialis-tisen vallankumouksen momentin' rajoihin tai as-tumista näiden ylitse.